

Indhold

Forord af Kaj Lassen.....	2
Bestyrelsen i Lokalhistorisk forening for Kliplev Sogn var i 2012...	4
Redaktion af årsskriftet.....	4
Åbningstider:	4
Introduktion til Mimi Philipsens erindringer af hendes barnebarn Mimi Philipsen	5
Mimi Philipsens erindringer, fortrinsvis skrevet 1970 – 71	6
Beskrivelse af begivenhederne den 9. april 1940 og bombningen af gården på Søgårdsmark i august 1942 af Mimi Philipsen senior.....	33
Visgaarde af Jørgen Hansen.....	37
Brødbagning i gamle dage af Mimi Philipsen senior.....	48
Heldagsudflugten 2012 af Kaj Lassen	50
Klip fra 1912 Heimdal Og 1962 Jyske Tidende.....	51

Kliplev Lokalhistorisk Arkiv og Egnsmuseet

Straagårds Smedie

Skolegade 4, Kliplev

Pris på årsskrift	60 kr.
Årsskrifterne 2009, 2010, 2011	60 kr.
1987 – 2008	25 kr.
Lundtoft Kommune gennem 36 år	50 Kr.

Forord af Kaj Lassen

Medens jeg sidder og skriver dette indlæg til årsskriftet "Fra Kliple Sogn", har den første nattefrost været på besøg, et tydeligt tegn på, nu går vi den mørke og kolde vintertide i møde. Det kan så også være anledning til, at man sætter sig ved en god varmekilde med en god bog, et tidsskrift eller f. eks. dette årsskrift.

Det er igen lykkedes Lokalhistorisk Forening for Kliple Sogn, med støtte fra Kliple´ Mærkens Fond at frembringe et årsskrift med et interessant og spændende blik tilbage i tiden, med artikler og med avisudklip fra begivenheder fra Kliple og nærmeste omegn for hhv. 50 og 100 år siden.

Læs det og køb det som gave til familie og venner med relation til Kliple.

God fornøjelse med "Fra Kliple Sogn" 2012.

Foreningen i 2012

Lokalhistorisk Forening for Kliple Sogn har haft gang i 2 store projekter. Det ene, digital registrering af billeder og arkivalier, styres af Merete Jensen med hjælp fra en veninde. Det er et kæmpe arbejde, som vil fortsætte flere år frem.

Det andet er etablering af en mindelund med gamle gravsten på Kliple Kirkegård. Det styres af Jørgen Hansen og forventes færdiggjort i foråret 2013.

Et længe ytret ønske for bestyrelsen har været at få optaget et interview af vort levende historiske leksikon, Jørgen Hansen. Det er nu blevet opfyldt, idet journalist Flemming Nielsen, tidligere Kliple dreng, har foretaget dette interview samt yderligere 2 interviews af ældre Klipleborgere.

Vore aktiviteter i 2012 har været tilfredsstillende besøgt.

Vi har haft foredrag af Anne Margrethe Jacobsen, der fortalte om sine oplevelser som hjemmesygeplejerske i Kliplev, af tidligere grænsegendarm Aage Emil Hansen, Bov om Danmarks grænsevagt gennem 130 år, af Arlette Andersen, Fredericia, en af de sidste overlevende fra udryddelseslejren Auschwitz, om sit rædselsophold der og deltagelse i døds marchen samt Sønderborgs tidligere borgmester A. P. Hansen om skæbner fra hans barndom under 2. verdenskrig.

Især foredraget af Arlette Andersen trak fuldt hus, hvor også Aabenraa Lokal-TV var til stede. Desværre meddelte TV-stationen kort efter, at man beklageligvis havde mistet optagelsen, der derfor ikke kunne blive sendt.

Årets byrundtur gik til Aabenraa, hvor Erling Madsen, Løjt var guide.

Heldagsturen gik til den smukke Nationalpark Mols Bjerge, hvor en stedkendt guide levende fortalte os om livet og naturen. Turens højdepunkt var måske besøget på Fregatten Jylland i Ebeltoft, hvor vi også fik en levende skildring af livet ombord på verdens længste træskib.

Eftermiddagsturen gik i år til Dybbøl Banke med besøg på historiecentret og Dybbøl Mølle.

Endelig har vi haft de traditionelle "åben smedie" i forbindelse med Kliplev Mærken og udgivelse af årsskriftet.

De tre artikler omhandlende Mimi Philipsens liv er leveret af barnebarnet, gymnasielærer Mimi Philipsen, Virum nu gået på pension

Bestyrelsen i Lokalhistorisk forening for Kliplev Sogn var i 2012

Kaj Lassen: Formand	tlf. 74 68 74 62
Merete Jensen: Kasserer, Presse,og arkiv	74 68 79 30
Karin Hansen: Sekretær,	73 68 00 33
Ole Nielsen: Næstformand,	74 68 79 79
Henrik Monka Bestyrelsesmedlem,	23 35 44 55
Grethe Petersen: Bestyrelsesmedlem	74 68 79 92
Birte Møller: Bestyrelsesmedlem	74 68 54 45
Arkivleder er Jørgen Hansen	74 68 76 28

Redaktion af årsskriftet

Jørgen Hansen, Grethe Petersen, Karin Hansen, Ole Nielsen og Kirsten Enig

Åbningstider: kl. 15-17 på nedenstående dage

1. juni – 1. oktober: hver tirsdag og fredag

torsdage i ulige uger:

januar 3, 17, 31	februar 14,28
marts 14	april 11, 25
maj 23	juni 6, 20
juli 4, 18	august 1,15, 29
september 12,26	oktober 10, 24
november 7,21	december 5, 19

eller ifølge aftale med Jørgen Hansen, Lillegade 3,
eller bestyrelsesmedlem

Straagårds Smedie, Skolegade 4, Kliplev

Tlf.: 73 61 79 79 kun på åbningstidspunkter

Mail: kliplevarkiv@mail.dk web: <http://www.kliplevarkiv.dk/>

Introduktion til Mimi Philipsens erindringer

Min farmor, Mimi Philipsen (1890 – 1986), flyttede i 1910 som 20-årig ind på Lundtoftbjerg, hvor hun boede indtil sin død. Hendes erindringer, fortrinsvis skrevet 1970 - 71, handler ikke om hele hendes liv, men om bestemte emner. Hun fortæller om sit og min farfar Kresten Philipsens liv inden 1910 og beskriver,

hvordan Lundtoftbjerg så ud, da de flyttede derop. Det meste handler dog om, hvordan det var at bo på gården i tiden 1914 – 18 med russiske krigsfanger, rationering mm. Jeg har medtaget næsten alt om tiden under krigen.

Hun giver også en øjenvidneskildring af begivenhederne omkring den 9. april 1940 og bombningen i 1942 af den gård på Søgårdsmark, som mine forældre, Johan og Marie Philipsen, havde forpagtet. Det sidste emne, jeg har udvalgt, er hendes beskrivelse af brødbagning i gamle dage.

Nogle få kommentarer til hendes erindringer:

Om afstemningen 1920: Bedstemor og bedstefar var voldsomt uenige. Bedstefar gik ind for den nuværende grænse, mens bedste ville have grænsen længere sydpå. Som det fremgår af hendes erindringer, var bedste mildest talt ikke venligt stemt over for tyskerne, som hun følte sig chikaneret af under krigen. Bedstefar havde været på lige fod med tyske soldater i skyttegravene og havde gode venner blandt dem.

Om den 9. april 1940: Andre har fortalt, at der skete en uhyggelig forandring med bedstefar den morgen. Da de første skud lød, var han straks tilbage i krig. Han smed sig på jorden og mavede sig hen til den bygning, der brændte. Senere kom der en tysk officer, der ville hilse på ham, fordi han havde været underofficer i 1. verdenskrig. Officeren heilede, men bedstefar svarede ja ja ja, som om han var blevet lidt senil.

Om selve teksten: Jeg vil gerne takke Jørgen Hansen, der har hjulpet mig med at tyde skriften flere steder. Jeg har brugt moderne retstavning, og Lokalhistorisk Forening har yderligere ændret lidt i tegnsætning og tekst for at gøre den nemmere at læse i dag.

Med venlig hilsen

Mimi Philipsen

Virum, november 2012

Mimi Philipsens erindringer, fortrinsvis skrevet 1970 – 71 uddrag til Lokalhistorisk Forening

Mimi som ung

Jeg er født den 25. januar 1890 i Avnbøl på en gård, der lå nær ved stationen. Den brændte 1914 og er ikke blevet genopbygget, og jorden er udstykket. Min far, Jørgen Hansen Moos, har været gift 2 gange: 1. gang med Marie Lucie Petersen fra Avnbøl, hvis hjem, en gård på ca. 60 tdr land, far overtog ved brylluppet. Den 25. januar 1883 fødtes Hans Jørgen Hansen Moos. Da han var 5 år gammel, døde hans mor. Den 29. marts 1889 giftede far sig med min mor, Marie Christine Michelsen fra

Avnbøl, og d. 25. januar 1890 fødtes jeg. Der kom ikke flere børn. (2012: Mimi var døbt Marie Lucie efter faderens første kone.)

Jeg gik i Avnbøl Skole til konfirmationen den 20. 3. 1904. Sommeren 1904 var jeg på Hejls Efterskole. Et år tjente jeg hos gårdejer Nikolaj Ludvigsen, Stenderup. Jeg var også pige i huset i 2 måneder hos min halvbror Hans i Undelev. Den 9. juni 1909 blev jeg forlovet med Kresten Philipsen, Avnbøl, og gift den 4. maj 1910 og flyttede samme dag her til Lundtoftbjerg.

Den 27. april 1911 fødtes Johan(2012: med kælenavnet Johnny), og den 28. april 1913 fødtes søster, Marie Christine. 1914 kom verdenskrigen, og Kresten blev indkaldt med det samme og var med ved fronten næsten hele tiden.

Om Undelev:

Den 1. april 1906 overtog min halvbror Hans Jørgen Hansen Moos gården i Undelev, som min far havde købt af sin søster Marie Jepsen, født Moos. Tante Marie, som vi kaldte hende, havde været enke i 8 år. Hendes mand Frans Jepsen døde pludselig en dag i Flensborg, ramt af et hjertetilfælde.

Undelev var en gammel gård, hvor stuehuset var sammenbygget med heste- og kostald; sidstnævnte var så gammel og forfalden, at jeg aldrig har set noget lignende. Der var to rækker kvæg i stalden med en ganske smal gang imellem; der kunne ikke gå to personer ved siden af hinanden. Altså stod køerne med hovedet mod muren, så man skulle op mellem køerne for at fodre, ungkreaturer til den ene side og køer til den anden side. I et aflukke var der et par svin, i et andet nogle høns. Alt og alle var i en ussel forfatning. Hestestalden var bedre, også hestene.

Stuehuset var godt; der var hyggeligt i de lavloftede stuer, dog ikke i det alt for store køkken, hvor det vrimlede med mus.

Forhistorien til gårdhandelen var den økonomiske situation, som Tante Marie var i; hver gang hun kom på besøg, skulle hun altid låne penge. Engang i samtalens løb sagde min far, at hun hellere måtte sælge. Helt uventet kom hun så en aften med 8-toget. Jeg husker det tydeligt, for mor og jeg var i kroen til husholdningsmøde, da der kom bud efter mor, og rap i munden som jeg var, sagde jeg straks: "Nå nu mangler hun penge igen". Men nej, hun bad far om at købe gården. Det tænkte han på i nogle dage og snakkede med sin gode ven gårdejer Peder Iversen om det, og de to rejste så ud og så på herligheden. Den blev så købt for mellem 50 – 60.000 Mark, jeg husker det ikke rigtigt, men far skulle bygge et hus til tanten; det er den nuværende "gossevilla", der ligger ved vejen til Holbøl. Indtil den var opført, skulle Tante bo i aftægten på gården og lave mad til Hans og folkene, indtil han blev gift. Han var forlovet med Katrine Poulsen fra Snogbæk.

Brylluppet stod den 4. maj i Snogbæk Kro. Da Tante ingen pige havde (hendes folkehold var for det meste polakker og omstrejfende vagabonder), måtte jeg med i 2 måneder, indtil Katrine fik en pige. Jeg var 16 år og havde bl.a. følgende oplevelser: I købekontrakten stod der, at køkkenredskaber og dagligt bestik skulle blive. Tante spiste hos os og hjalp ved opvasken og ofte, meget ofte, tog hun så tallerken og bestik med op på aftægten, så når vi så skulle bruge det, måtte jeg hente det igen, men jeg vidste, hvor hun opbevarede det.

Tante var vanskelig at omgås. Hun blev fornærmet, når jeg fortalte, hvor mange mus vi fangede i køkkenet hver nat; ikke at forglemme at det svin, der lå i kælderen i saltlage, og som gik med i handelen, var

fordærvet og måtte smides væk. Det kunne da godt bruges til folkene, mente hun. Men det med folkene og maden blev til den første strid mellem hende og Hans, da han straks efter overtagelsen forlangte formiddagsbrød til karlene samt god middags- og aftensmad. Der kom gode folk og en helt anden tone på gården.

En lille god historie om Tante: Pludselig en dag, da hun kom ned, så jeg, at hendes hår var blevet tonet brunt. Førhen var det gråhvidt, og straks var jeg der: "Nej Tante, har du fået håret farvet?" Selvfølgelig var svaret nej, men hun var i et vældigt humør. (Meget senere fortalte hun, at hun havde farvet håret i valnøddeblade, ak ja nu lader vi det farve ved frisøren; det var dengang.) Dagen efter var hun til komsammen på kroen i Holbøl, og hun fortalte dagen derpå, at hun først var kommet hjem ved 1½-tiden. "Så har du ikke gået alene hjem," var mit svar, for jeg vidste, hun var bange i mørke. "Hvem har fulgt dig hjem?" "Ingen," men hendes smil fortalte det modsatte, og 8 dage efter var hun forlovet med Kaptain Richelsen fra Holbøl. Da hendes hus var bygget, flyttede hun og giftede sig så med kaptajnen. Han døde desværre 1 eller 2 år efter.

En anden pudsigt historie fra dengang jeg var pige i Undelev: En morgen var der 4 mus i fælden, og glæden var stor, men hvordan få dem slået ihjel? De var levende fanget. Jo vi drukner dem. Jeg tog fælden, og Katrine gik med ned til dammen, så åbnede jeg klappen i fælden, men desværre svømmede musene nok så rask væk. Sikken en skandale. Hans havde set det hele på afstand og morede sig. Den musehistorie fik jeg tit at høre.

Om Kresten Philipsen

Født den 27. april 1886 i Avnbøl, søn af gårdejer Johan Philipsen og hustru Katrine født Petersen fra Stenderup, Sundeved. Efter hans

konfirmation i Ullerup Sognekirke kom han på landbrugsskole i Kappel 1 år, hvor han tog eksamen. Hvorefter han bestod, ved jeg ikke, men han kom hjem med den tyske "Einjähriges Kasket". Kasketten blev dog henlagt som alt andet derfra. Tysk blev han dog ikke af den grund. Han var elev på Majbølgård på Als og flyttede senere med en af sønnerne til Ullemose på Fyn. Her og på Majbølgård var han sammen med Frederik Schmidt fra Kollund, senere gårdejer i Hønsnap. Det var 1904. Han var tysk soldat i 2 år, det første år i Sønderborg, det andet år elitesoldat i Potsdam, hvor han også stod vagt for Wilhelm II. Han var på Tune Landbrugsskole 1909 – 10.

I foråret 1910 den 16. marts købte han gården Lundtoftbjerg af tyskeren B. Willbrandt fra Mecklenborg. Prisen var 142.500 mark. På denne blakkede egn (især Holbøl, hvor beboerne overvejende var tyskere) var det en sejr for danskheden, at denne gård ligesom de to gårde i Undelev nu havde danske ejere.

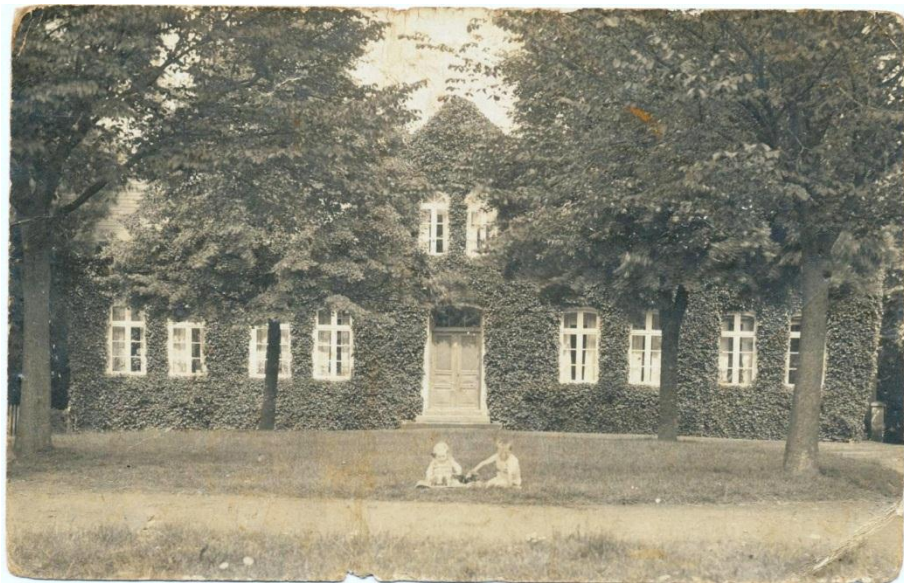
Hvor stor besætningen var husker jeg ikke, men der var 8 heste og ca. 200 høns, hvide wyandot, og et utal af duer, som boede på loftet i stuehuset, hvor der var et fint dueslag. Den 1. april 1910 forlod familien Willbrandt gården. De blev kørt til præstegården til Pastor Vogel i Holbøl, den eneste familie, de var kommet sammen med. Det var et flot syn, kusken på bukken i liberi. Jeg var her på besøg den dag. Det var sidste gang denne dragt blev brugt. Forresten bestod den kun af en overfrakke og høj hat med roset på siden. Overfrakken blev siden brugt af de russiske krigsfanger.

Hvordan så Lundtoftbjerg ud 1910

Udlængerne var gamle, men dog i god stand, tækket med bliktag. Svinestalden var alt for lille, og Kresten begyndte med det samme sommeren 1910 at gøre den større og bedre. Vi leverede dengang

svin til Hamborg, vægt 300 – 400 pund. Det var mestens handelsmanden Pfeifer fra Gråsten, der købte dem. Svinene blev enten leveret i Lundtoft eller Holbøl Station, og Kresten fik altid en karton med rundstykker og wienerbrød med hjem som hilsen fra Pfeifers kone.

På gårdspladsen var der to store runde græsplæner. På den nærmest stuehuset stod der 4 store træer; de to måtte dog senere væk, da det var alt for mørkt i stuerne. Den øverste plæne forsvandt efterhånden også.

Stuehuset 1915 Johan og Marie Christine i forgrunden

Stuehuset var på begge sider overgroet med efeu (vedbend). På sydsiden mod gårdspladsen var bevoksningen ca. 50 cm tyk, og ikke en plet var åben, så da vi senere tog efeuen bort, blev vi overrasket over borten omkring vinduerne og langs med taget. Hvorfor efeuen måtte væk? Fordi der var så fugtigt i stuerne, og den var også

skjulested for utøj, især mus, som var meget talrige. For fugtighedens skyld hang alle tapeter på sækkelærred. Hvor nu terrassen mod haven er, var førhen en halvlukket veranda begroet med vin og pibetræ.

Haven var meget tæt begroet med masser af stedsegrønne træer, så høje, at de nåede op til de øverste ruder i vinduerne. Syrentræer, alpevioler og masser af frugttræer. Der var to store plæner; på den øverste stod der 2 store graner og en flagstang malet sort og hvid. Denne blev dog en af de første dage taget ned og lå i mange år i et maskinhus omme bag ved møddingen. Den er nok senere hugget til brænde.

Da Willbrandts møbler var borte, var stuerne meget triste, men min far lod alle stuer male og tapetsere; det hjalp. Hvorfor køkkenet ikke fik en omgang, forstår jeg ikke. Der stod et stort gammelt komfur, hvor der manglede ringe og døre, og hvor ovnen var fuld af æggeskaller og gammelt skrammel. Der var en emhætte over komfuret. Den var så sort som beg, og sikke vi så ud, da vi vaskede den. Komfuret blev dog udskiftet med et nyt til vinteren. Desuden en gruekedel, hvori der hver dag blev varmet vand til spandevask. I hjørnet ved vinduet var der en gammel jernpumpe med en stor zinkbalje foran. Da vi tømte den, var den halvfuld af kaffegrums. Desuden gik der en trappe op til loftet. I gangen stod der en trækasse med sand til fruens kat. Det eneste, som fru sagde til mig, var en bøn om at være god ved katten. Det holdt jeg ikke, for samme dag de flyttede, skød Kresten katten. Den gik over hele huset og på bordet i køkkenet o.s.v. og så denne stank. Fra køkkenet førte også en trappe til kælderens.

Der i kælderen spiste karlene; morgenmad og aftensmad blev udleveret for en uge ad gangen. Den bestod af 1 pund margarine, 1 pund fedt, 1 spegepølse og 1 pund ost. Kaffen blev selvfølgelig lavet i køkkenet. Til middagsmaden fik hver mand 3 stykker flæsk eller kød, kød var sjældent. Af de 3 stykker gemte folkene så lidt til aftensmad. Til opbevaring af disse goder var der et flueskab. Brød var ikke tildelt. Bestik var i bordskuffen. Pigen sørgede dog for, at der var rent. I det ene hjørne af kælderen stod en gammel kakkelovn, vakkelvorn. Jeg husker, da jeg i april var på besøg, hvordan karlene fyrede i den; der var en larm, så man skulle tro, der var ved at gå ild i det hele.

Slagsmål var der også dernede. De karle, Willbrandt havde, var foruden nogle daglejere fra Lundtoft, landevejsbosser, som han samlede op fra vejen. I de år indtil krigen 1914 var der en mængde landevejsryttere, 'bosser' kaldte vi dem; hver dag kom de og bad om mad og drikke. Mange af dem var kendt på gården, for de gik roligt ned i kælderen og spiste folkenes mad. Det gik dog kun til 1. maj, da blev folkestuen indrettet oppe i huset og døren til kælderen låst. Men Kresten måtte dog sætte en stor plakat op nede i indkørslen, hvor der stod 'Betteln und Hausieren verboten'. Det hjalp noget. Fra nu af fik vi karle og piger fra egnen.

I den bygning, hvor der nu er karlekammer m.m., var der dengang hønsehus i den halve del, den anden del blev brugt til foderstoffer, kageknuser. Jeg husker at de tapeter, der sad der, var magen til dem vi i mit hjem havde i gæsteværelset. Bygningen havde været aftægtsbolig for Hansens, og gulvet i køkkenet var teglsten, der var sat på kant. (2012: Denne bygning var det oprindelige stuehus fra udflytningen i 1796.)

Om brylluppet

Forud for vielsen var der gået flere bevægede uger. Krestens forældre, nærmest faderen, forlangte, at vielsen skulle finde sted i Ullerup sognekirke, mens Kresten og jeg ville vies i Stenderup Frikirke. Enhver stod på sit. Jeg havde aldrig været i Ullerup Kirke siden konfirmationen. Min far var medlem af den kreds, som sluttede op om frimenigheden. Krestens forældre kom aldrig i denne kirke. Da jeg til sidst erklærede, at så måtte vi blive borgerligt viede, gik Krestens far med til at deltage i en gudstjeneste i frimenigheden. Dette gjorde udfaldet, og han gav os lov til vielsen der. Den 17. maj blev Krestens søster viet i frimenighedens kirke.

Den 4. maj 1910 stod vort bryllup. Vi blev viet i Stenderup Frimenighedskirke af Pastor Jørgen Eriksen. Selve brylluppet blev holdt i Hans Lycks kro i Avnbøl med ca. 140 – 150 personer. Vielsen var kl. 11, og vi kørte i åben vogn både frem og tilbage fra kirken. Den nærmeste familie var med til vielsen. De andre gæster indfandt sig først efter vielsen i kroen. – 1 vogn var musik. Forreste vogn var med brudepiger, så vognen med brudgom og brudgomsfører; denne var enten en af familien eller en god ven til brudgommen. 3. vogn bruden og brudsmykker, i dette tilfælde min svigerinde Katrine Moos. 3. og 4. vogn forældrene og så til sidst andre familiemedlemmer. (En brudsmykkers opgave var hele tiden at være i nærheden af bruden, og brudsmykkerens lod var foruden at smykke bruden med slør og krans også selv at medbringe dette og buketten, og så endda skulle gaven være dyrere end almindelig. Så det var en dyr omgang.)

Kroen var flot pyntet, og hver gang der kom gæster, spillede musikerne et stykke. Middagen bestod af suppe, suppekød og dessert, vin. Efter middagen var der nogle timer, hvor der blev drukket kaffe, snakket, gået spadsereture i byen o. s. v. Aftensmad: 2

slags steg med grønsager. Så blev brudeparret placeret i en stue i sofaen, og gæsterne kom med deres gaver; der blev drukket vin og skålet. Det var en ren tortur. Endelig var salen ryddet, og dansen kunne begynde. 1. dans var en sekstur, og der var regler for, hvem der dansede først og med hvem. Senere blev der serveret natmad i stuerne, stuede kartofler og frikadeller. Alt hvad der blev fortæret af mad og drikke hele dagen og natten med, var gratis for gæsterne og betalt af den, der holdt brylluppet, i dette tilfælde af min far. Der var altid en del, der var meget tørstige. Der blev danset til den lyse morgen. Vi kom her til gården kl. 6 morgen. Vor forkarl, nu afdøde Lorensen fra Dybbøl, var kørende med os i den store fayton. Dagen efter, den 5. maj, tog vi med toget til Avnbøl, hvor vi på kroen fik restemiddag, hvor gaverne blev pakket ned, og så tilbage med tog til Lundtoftbjerg, og dagligdagen begyndte.

Det var en svær overgang at fyre i det gamle komfur og så med tørv; jeg havde næsten ikke set en tørv før. Dengang fik karlene morgenmad kl. 5 $\frac{3}{4}$ om morgenen. Hans Hansens datter Nanna fra Hejs på Broagerland havde jeg fået som pige, og vi sled tappert i det; det var utroligt, hvad skrammel der lå på loft og i kælder.

Krigen 1914 – 18

Det var en dejlig sommeraften. Jeg sad på trappen til forstuen. Kresten var cyklet til Lundtoft for at se, om der var nogle bekendtgørelser angående indkaldelser. Krigserklæringen var kommet.

I løbet af 4 dage var forkarlen, Nikolaj Frost fra Avnbøl, andenkarlen, daglejeren, fodermesteren og Kresten i trøjen. Tilbage stod jeg med Steffen Jørgensen på 16 år, og høsten var begyndt. Hvordan vi fik

høstet, ved jeg næsten ikke, men en mand ved navn Carl Knudsen fra Lundtoft hjalp mig. Jeg husker, da vi satte rugen i skok (som vi sagde dengang). Efter en times tid sagde han, jeg måtte hellere gå hjem; jeg kunne ikke få de store neg til at stå.

Kresten var de første 4 uger i Flensborg og kom hjem et par gange om ugen og hjalp. Men da tyskerne måtte vige ved Verdun, kom han af sted til Frankrig til skyttegravene. Alle de breve, han sendte hjem derfra, har jeg desværre brændt; nogle kort har jeg tilbage. Megen gru og rædsel har han oplevet og set sine kammerater falde. Han kom dog hjem med hele lemmer, men med nerverne i uorden. Han fortalte ikke meget om krigen, men det varede længe, inden nerverne kom nogenlunde i orden.

Herhjemme under krigen

1915 blev der oprettet en fangelejr på Hokkerup Hede til russiske fanger, og det blev bekendt, at vi kunne få nogle til at hjælpe med arbejdet. Jeg fik tilsagn om to. Jeg hentede dem om morgenen og bragte dem hjem til lejren igen om aftenen. Det var i den tid, vi hakkede roer. Jeg havde svært ved at få dem det lært; jeg var selv ikke dygtig til det arbejde. Efter et par dage, hvor deres arbejde gik fremad, fik jeg en morgen 2 nye russere, som jeg så måtte til at oplære. Efter en diskussion med kommandanten derovre, hvorfor jeg ikke fik dem, jeg havde før, fortalte han, at de første to var kommet til kommuneforstander Hansen; selvfølgelig skulle denne tysker have gavn af det jeg havde lært dem. (Kommandanten i fangelejren blev senere gift med kommuneforstanderens datter i Hokkerup.) Jeg hentede fangerne, kørende i jagtvognen. Jeg var ikke glad den første morgen, da sad jeg foran på vognen og russerne med ryggen til mig.

Jeg havde ansvaret for, at de ikke løb deres vej. Det tog jeg nu let, for med ryggen til dem kunne de sagtens springe af.

Snart derefter kom der 12 fanger til Lundtoft og en vagtmand. De 12 blev installeret i ridestalden, som var en del af hestestalden. Der blev sat jernstænger for vinduer og en forsvarlig lås for døren. Vagtmanden fik værelse på loftet i stuehuset. Af de 12 fik jeg 5. Hver morgen ledsagede vagtmanden de 7 til Lundtoft, hvor de fik arbejde forskellige steder.

Samtlige russiske fanger i Lundtoft

Det gik godt med russerne. Det var også bedre her end i fangelejrene. Maden var bedre, endskønt alt var rationeret, men de kunne dog blive mætte. Den ene, Rodian, en godmodig fyr, blev sat til at passe kørerne. En af fangerne var sommetider stædig, og vagtmanden var altid på nakken af ham. En dag blev han bundet til et træ og måtte

ikke få noget at spise. Men da vagtmanden var taget til Lundtoft, fik han mad, og med fagter og gebærder bad jeg ham komme til fornuft, ellers kom han tilbage til lejren. Siden den dag gik det godt. Efterhånden fik russerne mere frihed, og Rodian gik ofte om aftenen til Lundtoft til en pige, og når jeg spurgte, hvor han skulle hen, sagde han: "Mari Mari".

**Steffen Jørgensen øverst til venstre Rodian nr. 3 øverst til venstre
øvrige med kryds arbejde på Lundtoftbjerg**

En søndag eftermiddag blev der stor uro på landevejen. Da havde mine russere været på kroen og fået vodka. Med besvær fik jeg dem hjem og til ro. Det har nok været et stolt syn, da jeg havde en russer under hver arm, men færdslen var ikke stor dengang. Det var kromanden forbudt at skænke for fangerne, men det tog han let på. Når han fik pengene, så var det godt. Jeg husker ikke, hvor meget en russer skulle have om dagen, men det har vel ikke været ret meget.

De fik sommetider pakke hjemmefra. I deres fritid om aftenen og søndag sang og spillede de på harmonika; hvordan de fik den, ved jeg ikke. Johnny (2012: kælenavn for Johan) gik meget oppe i stalden hos Rodian og kunne godt snakke med ham.

Rationeringen

Alt var rationeret: smør, margarine, mel, gryn, sukker, brød og kaffe. Alle mulige erstatninger kom frem. Det ene forbud efter det andet kom frem, så vi knap vidste, hvad vi måtte. Men jo flere forbud mod dette og hint, des mere svindel blev der lavet. Når man søgte lov om at slagte et svin, slagtede vi to. Jeg husker ikke, hvor ofte vi måtte slagte; det gik efter, hvor mange personer der var på gården. For eksempel skrev jeg altid far og mor med på listen, og i Undeleve, hvor de boede hos min bror, var de også på listen. Når gendarmen kom for at tælle personerne, var de her, og når han kom i Undeleve, var de der. Sådan omgikkes alle forbud.

Vi begyndte selv at kærne smør, og små glaskærner kom i handelen. Senere fik jeg en lavet af træ; den står nu som paraplystativ hos Inge. Smørret blev opbagt med mel eller kartofler (gryn, havregryn, byggryn). Få år inden krigen havde vi fået en benzol motor og et mølleri indlagt i den bygning, hvor nu karlekamrene er. Kresten lærte mig at bruge det, inden han tog af sted. Jeg malede så kornet, og det blev sigtet, men der var masser af skal med i grøden, hvorefter vi kaldte det 'Spukgrytze'. Jeg malede selvfølgelig også foder til svinene. Så kom den dag, hvor gendarmen Junk kom for at plombere møllen. Han havde ikke forstand på denne indretning, og jeg fik ham til at sætte plomben det forkerte sted, så jeg kunne fortsætte med at male. Men fra nu af måtte det foregå om aftenen eller tidligt om morgenen, de tider hvor jeg ikke kunne forvente kontrol. Tit havde

jeg en pige stående nede ved indkørslen for at se, når gendarmen kom. Da jeg engang efter krigen var gæst hos lille Jakob Hansen, som vi kaldte ham, og gendarm Junk var der (han var Jakobs svigerfar) fortalte jeg i samtalens løb, hvorledes jeg havde narret ham med plomberingen af møllen. Det tilgav han mig aldrig. Det var hans ære som "Beamter", der blev såret.

En dag havde vi fået udleveret en del fodersukker til hestene. Kornet til hestene var også rationeret. Steffen Jørgensen kom med en smagsprøve, og vi blev enige om, at det godt kunne bruges i husholdningen. Sukkeret var brunt som farin. Vi hældte vand på det, siede, og så kunne det bruges, ja vi var nøjsomme. Petroleum var også knap. Vi fik en gammel hængelampe i køkkenet, og den lyste så ved benzol, som vi også købte under hånden. (Jeg fik udleveret benzol til motoren, der trak mølleindretningen.) Ved sparsommelighed kunne vi klare os med petroleum i de andre lamper. Vi tuskede os til alt for flæsk og fedt.

Sent om aftenen eller også tidligt på dagen blev der slagtet, alt i smug. Slagtningen foregik her i vaskehuset, eller bakhuset som vi kaldte det. Det lå her, hvor jeg nu bor. Jeg husker, vi skulle slagte en kvie, og russerne havde fået den herved og bundet den og skulle så slå den for hovedet o. s. v. Men Rodian kom løbende, at det kunne de ikke. Så måtte jeg. Rodian slog den for panden, så den segnede om, hvorpå jeg skyndte mig at skære halsen over. Det var hårdt. Rodian måtte støtte mig op i køkkenet for at hvile. Senere skulle den flås, men det var let; jeg havde fået mange kalve.

For at kunne bage i smug blev bageovnen her i bakhuset brækket ned og en ny ovn sat op nede i en af kældrene. Den var ikke så stor, men

til gengæld i to dele, etageovn. Da den var tilsluttet en af skorstenene på huset, kunne det ikke ses, når der blev fyret i ovnen. Det gik udmærket. Rugmel hentede vi snart ved den ene mølle, snart ved den anden, ja helt på Broagerland har jeg hentet gryn og mel; alt var tuskhandel. Vi kunne ikke klare os med den smule korn til hestene og køer og os selv, som var tilladt, hvorfor vi havde korn i sække gemt alle mulige steder i halm o.s.v. Når kontrollen kom, blev der næsten altid varskoet nede fra byen. Når gendarmen var undervejs, læssede vi en masse sække på en vogn og kørte det over i plantagen. Gendarmen og amtsforstanderen, der kom for at kontrollere, medbragte en lang stang, som de stak ned i halmen for at mærke, om der var kornsække gemt.

Alt blev fra tid til anden talt: heste køer svin høns. Her i bakhuset flyttede jeg hønsene ned, indhegnede dammen og bevoksningen deromkring, så kunne kontrollen ikke tælle hønsene. Også Hans Langer fra Lundtoft var med til at kontrollere og tælle høns. Da hønsene var kommet herved og dammen indhegnet, kunne han ikke tælle dem. Det har du fået godt lavet, var hans svar.

For at få lidt større sukkertildeling købte jeg nogle bistader i Rinkenæs. Så havde jeg både honning og sukker. Bierne havde jeg til mange år efter krigen.

Af og til måtte jeg aflevere en ko for betaling, en lille betaling. Da krigen var slut, og Kresten kom hjem, havde vi 12 køer tilbage af de 40 – 45 køer, vi havde ved begyndelsen af krigen. Markerne var fulde af ukrudt; de var blevet dårligt behandlet, så der måtte begyndes forfra.

Kobber- og messingtøj skulle afleveres. Det var i 1916. De pander og kasseroller, jeg havde fundet i kælderen, og som nu, blanke, hang på væggen i spisestuen, og de messingdøre, der var i flisekakkellovnene, måtte jeg aflevere. Jeg fik besked, hvilken dato jeg kunne hente penge for det på Kleinbahnhof i Åbenrå. Der lå i en hob masser af kobber og messingtøj, og mange mennesker var kommet for at få betalingen. Det var unge koner og gamle mænd. Der var nok mange, der som mig ærgrede sig over, at de kønne ting nu lå der og skulle bruges til krigen. Endelig blev mit navn råbt op. Ved det ene billethul skulle man underskrive, at man havde fået beløbet, for ved det næste at få pengene udbetalt. Jeg nægtede på det bestemteste at underskrive, før jeg havde fået den store sum af 14 mark, som var mig lovet. Jeg sagde til dem, at min mand havde sagt, inden han tog i krigen, at jeg aldrig måtte underskrive noget, uden at jeg havde fået og læst det grundigt. Efter en heftig ordduel, hvor tyskeren blev mere og mere ophidset for til sidst at kalde mig 'verrücktes Weib' (forrykte kvindemenneske), så smed han endelig de 14 mark hen til mig, og jeg kvitterede.

Vi avlede mange roer. De blev læsset på jernbanevogne i Lundtoft. Det må have været en god forretning, for jeg manglede aldrig penge. Soldaterne skulle bruge mange roer til mad, og også herhjemme blev der brugt mange. Vi havde et pantebrev (ca. 20.000) hos Flensborg Sparekasse, som jeg udbetalte i de år, og også gælden til Krestens far, ca. 5.000 mark, udbetalte jeg og husker, at han gav mig 100 mark som tak derfor.

I øvrigt passede jeg selv mine pengesager. Min far, der i 1911 var flyttet til Undelev, kom ofte herop, og vi snakkede om køer, svin og mark, men efter at Hans Moos blev indkaldt som landstormsmand

kom han ikke ret ofte. Og min far og Krestens far var ikke altid enige. Jeg husker, at jeg havde solgt en stor rødbrøget ko for 1200 mark. Det var alt for lidt, mente svigerfar, men far mente, at prisen var god. Uha bølgene gik højt, men hvad jeg havde gjort, var ikke til at ændre. Sådan var der så meget.

De indkaldte kom sommetider hjem på orlov i 8 dage. Kresten kom en eneste gang hjem i juni 1915. Orloven skete efter ansøgning, der skulle attesteres af amtsforstander Lorensen i Kliplev. Hvor mange gange jeg har sendt en ansøgning ind, husker jeg ikke, men hver gang stod der på den, at han, Kresten, var dansk og mistænkt for at gå over grænsen til Danmark.

Foråret 1917 søgte jeg igen og kørte selv til Kliplev og bad om anbefaling til orlov, men nej det kunne Lorensen ikke give. Efter en heftig debat, hvor jeg blev så vred, at jeg græd, forlangte han omsider, at hvis jeg ville tegne 15.000 mark krigslån, ville han sørge for, at Kresten kom hjem. Den betingelse ville jeg ikke gå med til, for når alle andre her omkring på gårdene kunne få orlov, hvorfor så ikke Kresten. Vel er vi danske, men Kresten gør sin pligt, og så må han også have rettigheder. Han, Lorensen, påstod, at han havde anbefalet de andre ansøgninger, men Kresten havde set ansøgningerne hos sine foresatte, så jeg vidste bestemt, det ikke var sandt.

Omsider gik jeg med til, at hvis Kresten kom hjem, ville jeg tegne de 15.000 mark, og orloven skulle gælde mindst 14 dage. Ih hvor jeg hadede den mand; altid gik det ud over mig ved levering af køer og korn m. m.

Nå, Kresten kom hjem, og 2 dage efter hans hjemkomst stillede Lorensen og forlangte de 15.000 krigslån, og han fik dem. Kresten

mente, orloven var de 15.000 værd. Jeg kunne ikke tie stille og spurgte, om det da hastede så meget. Jeg ved godt, jeg var hård og uklog, men det havde tyskerne gjort mig til.

Kresten fik orlov i 14 dage. Så var han i Flensborg for at uddanne de 16 – 17-årige til soldater, så han kunne ofte komme cyklende hjem. Hvordan han fik en cykel, ved jeg ikke, for vi havde for længst måttet aflevere vort gummi til tyskerne, så det var slut med at cykle for vort vedkommende. Dermed var det forbi med skyttegravene for Kresten. Russerne var ikke glade for den tyske officer, der var kommet på gården. Men efter nogle dage fandt de sig dog i det, og jeg forklarede dem, at Kresten ikke var tysk.

I 1916 fik Steffen Jørgensen indkaldelse til soldat. Han ville gerne over til Danmark og forsøgte flere gange med en fiskerbåd fra Als. Skipperen skulle have 800 mark for det, men det lykkedes ikke. Hver gang kom han sur hjem. Endelig prøvede han ved Kongeåen, og det lykkedes. Jens Hørlyk fra Skodborg hjalp ham, og det var ganske gratis. Den 3. januar 1917 gik han over grænsen. Nogle dage derefter fik jeg kort, hvor der stod, vi har i dag fået en stor dejlig dreng. Så vidste jeg, at han var kommet godt over. Jeg meddelte så til H. Langer i Lundtoft, at Steffen var forsvunden. Han og Lorensen fra Kliplev troppede op, og jeg kom i forhør, men selvfølgelig vidste jeg intet. En tysksindet pige, jeg havde, sagde til Lorensen, at Steffen var gået over grænsen, og at jeg vidste det, men beviset manglede. Selvsamme pige måtte jeg se at komme af med; hun gjorde mig så nervøs. Hun snusede både her og der, hvor vi gemte alt det, vi ikke måtte have. Således stod der i karlekammeret et skab tilhørende N. Frost. Skabet havde jeg tømt for hans tøj og hængt skinke og flæsk ind i stedet. Ved rengøring af værelset skulle skabet ikke flyttes, men pigen skubbede

til skabet, og døren sprang op, og så kom hele herligheden til syne. Det tog mig flere timer at få hende beroliget, få hende til fornuft og ikke melde mig. Forholdet mellem os var ikke godt, og jeg var glad, den dag hun forlod gården.

Fodermesteren J. Steger var indkaldt, og hans kone og daglejerens kone måtte malke. Det kom til mange stridigheder dem imellem, om køerne og børn o. l. De boede jo sammen i huset, dog i hver sin lejlighed. Jeg husker en morgen, hvor jeg var ved at gøre Søster i stand, og far, der var kommet på besøg, sad ved kaffen, at fru Kreihauf (daglejerkonen) kom ind og brugte en mund over fru Steger og over malkningen m.m. Til sidst sagde hun til mig: "Du sidder der og er så stolt og hovmodig, og det er din far også." Hidtil havde jeg ikke sagt et ord mod hendes vrede snak, men nu sprang jeg op og åbnede døren og ud i det fri med hende. Hendes sidste trusler var, at hun ikke ville malke mere. Der gik så en otte dage, hvor jeg hjalp at malke, så kom hun og bad om at malke igen. Sagen var, at hun i de dage ikke fik mælk, penge og flæsk.

Lærerinde Frk. Erna Guttmann

Skolegangen var under krigen meget dårlig. De fleste lærere var indkaldt. Johnny skulle begynde skolen maj 1917. Vi hørte til Bjergskov Skole nord for Søgård. Jeg tænkte meget på, hvordan jeg fik drengen frem og tilbage i disse urolige tider, så jeg besluttede at få en privat lærerinde i huset. Jeg havde skrevet til Kresten desangående, og han var indforstået med tanken. Da jeg fortalte i Undelev om min plan, besluttede Moos's og Brag, at de gerne ville være med; så blev det en lille skole på 5 børn.

Jeg annoncerede i et tysk blad og fik mange billetter, deriblandt en fra frk. Erna Guttmann, 21 år, født i Danzig, nu lærerinde på et riddergods i Øst Preussen. 100 mark pr måned og fri station. På banegården i Flensborg modtog jeg en slank, sorthåret, meget smuk dame. Jeg havde ikke fortalt Guttmann, at vi havde dansk som modersmål, og at børnene ikke kunne meget tysk; de fire havde gået en lille tid i skole i Holbøl, men Johnny kunne ikke et ord. Så det måtte jeg forklare hende straks i Flensborg, da hun hørte det danske sprog. Det var en stor forandring for hende at komme fra herskabelige forhold til os jævne mennesker.

Overgangen havde været svær for hende, men hun betroede mig, at få smør, rigtigt smør, på brødet hver dag og være mæt hver dag, det var noget, hun ikke havde været i lang tid, og det kunne man se. Snart fik hun lidt mere sul på kroppen. Som lærerinde var hun meget dygtig. Det var ikke altid let at gå i køkkenet og høre børnene synge de tyske fædrelandssange. Det kunne ikke ændres. Vi var, eller skolen var, under opsyn af skoleinspektøren fra Åbenrå, der kom med måneds mellemrum og hørte på undervisningen. Det danske måtte vi så selv se at bibringe børnene. Det var ikke let for mit vedkommende.

Johnny var i fritiden ofte hos Guttmann på værelset. Han var dygtig i skolen, men i begyndelsen havde han kval med læsningen, og jeg sagde til Guttmann, at jeg ikke forstod, hvorfor jeg havde fået så dum en dreng. Hun trøstede mig, at det nok skulle komme – og med ét var han der, og jeg var glad og taknemmelig.

Jeg husker en dag, han lå på gulvet og læste, at han pludselig sagde: "Vi har haft en stor sejr i dag, og så kommer far snart hjem." Hvem siger det?" svarede jeg. "Det siger Guttmann." Jeg tog ham på mit

skød og sagde: "Du må ikke sige vi, for det er tyskerne, der har haft en stor sejr, og vi er danske, ved du nok." Men drengen blev ved: "Det siger Guttmann, og det passer, hvad hun siger." Nå, alting forandrer sig, også det.

Guttmann gik lange ture med børnene til skoven og om vinteren til Søgård Sø på isen; hun var dygtig til skøjteløb, og da Kresten kom hjem, gik hun ture med ham næsten hver dag; intet under, at jeg tit var sur. Førhen sad hun altid på sit værelse i fritiden, nu sad hun i dagligstuen.

Der sad hun og Kresten også den dag jeg kom hjem fra Flensborg og havde haft et uheld med en gamle kone. Som så ofte før var jeg kørt til Flensborg i giggen og havde Katrine Moos med. Så var det, det skete på hjemturen. Alex (hesten) gik i luntetrav, men da jeg kom til det sted, hvor sporvognene kører i remisen, kørte jeg venstre om; det var min fejl, men jeg kunne da ikke holde der midt i gaden i længere tid. Og så fra Bauerlandstrasse kom der en gammel kone, indhyllet i stort tørklæde og med en spand på armen. Jeg så hende godt, troede hun ville stoppe ved fortovet, men nej hun gik lige til og så, så må hesten have ramt hende, så hun faldt. Der blev et stort opløb af børn, der hujede og skreg, så hesten blev bange og satte i med galop. Politiråbte, jeg skulle holde, men jeg kunne ikke få hesten i ro. Endelig fik politiet børnene rolige, og så fik jeg holdt. Konen blev båret ind i et hus, og så det sædvanlige med navn og adresse og at jeg senere ville høre fra dem.

Da jeg kom hjem, spurgte Guttmann, hvad jeg havde set og oplevet i byen. "Ikke noget," var mit svar. Men hun blev ved: "De er så bleg.

Hvad er passeret?” og henvendt til Kresten: ”Ihre Frau hat was erlebt. Sieht doch, wie blass sie ist”. Endelig så Kresten på mig og sagde så: ”Hvad er der så i vejen, hvad har du lavet?” – Jeg har kørt en gammel kone over. Der blev stor opstandelse, og jeg måtte fortælle hvordan. ”Du er vel klar over, at det vil blive dyrt,” var Krestens svar. ”Ja det bliver det vel, men det var ikke min skyld alt sammen. Konen skal se sig om, inden hun går ud på kørebanen, og jeg burde måske have ventet, til alle sporvogne var kørt i remisen, og ikke kørt venstre om.”

Næste dag fik jeg brev om at møde på gaden, hvor det var sket. Otte dage derefter igen til møde med Katrine Moos som vidne. Det var et dårligt vidne. Katrine Moos kunne dårligt forstå, langt mindre tale tysk, og forhørsdommeren eller anklageren fortalte K. Moos, hvordan det hele var foregået, og endte altid samtalen med følgende ord: ”Nicht wahr, Frau Moos, so war es doch,” hvortil K. Moos sagte ja.

Konens mand var til stede. Da vi senere kom ud af lokalet, sagde manden, at han ville frafalde bøden, hvis jeg ville gå ind på, så længe krigen varede, i hver uge eller måned at bringe æg, smør, flæsk, mel og gryn. Hvor meget kunne vi senere bestemme. Jeg bad om at måtte besøge hans kone. Knap var jeg kommet ind i stuen, før hun på plattysk overfusede mig med så mange grove ord, hun kunne finde. Konen lå i sengen, et plaster i panden og et på knæet, det fik jeg set.

Manden gik så med mig ud på gangen og bad om mit svar angående de fødemidler. Svaret var nej. Det nyttede ikke at forklare ham, at alt også var rationeret på landet. Ingen vidste dengang, hvor længe krigen ville blive ved. Otte dage derefter kom bøden. ”400 mark”,

som jeg omgående betalte. Det var en dyr Flensborgtur; dog har jeg kørt derind mange gange derefter, men K. Moos ville ikke med mere.

Krigens slutning

Endelig kunne vi fornemme, at krigen snart var slut. En aften vi 3 sad i stuen, kom vi til at tale om krigen, noget vi næsten ikke snakkede om, når Guttmann var til stede. Guttmann kunne ikke eller ville ikke tro, at tyskerne gik tilbage, og at slutningen var nær. Og så slap det ud af mig, at så bliver vi danske. Guttmann sprang op: "Hvad er det dog, De siger?" og henvendt til Kresten: "Er det sandt, tror De også det?" Hidtil havde Kresten ikke sagt et ord. Nu blev han nødsaget til at svare, men helt undvigende svarede han, at der var noget om det, men ingen vidste rigtig besked. Der blev helt stille i stuen, så forlod Guttmann stuen; hun var blevet meget bleg. Da hun var gået, fik jeg en ordentlig omgang af Kresten, at jeg unødvendigt havde fortalt det og givet hende den sorg. Nå ja, en dag må hun da have sandheden at vide. Næste dag var søndag. Guttmann blev på sit værelse, og en af pigerne bragte mad op. Men mandag måtte hun i skolen igen, og det gik som sædvanligt, men om krigen blev der ikke talt.

1919 flyttede Guttmann til Tyskland, og vi fik Frk. Ingerslev fra Odense, datter af valgmenighedspræst Ingerslev. Så mente Fru Brag, at skolen skulle flyttes til Undelev til Brag, der havde masser af plads i stuehuset, og Ingerslev skulle bo hos H. Moos. Sådant blev det, og nu kunne Fru Brag dagligt se og høre, hvordan det gik i skolen. Da skolen var her, kom hun ofte uanmeldt og ville snakke med Guttmann: der var så meget forkert, Guttmann gjorde forskel, men Guttmann sagde at Inge Brag var trodsig, og at hun, Guttmann, ikke ville finde sig i Fru Brags indblanding i undervisningen. Endelig var hun fæstet af mig.

Der var tit et spændt forhold dem imellem. Men dygtig var Guttman, hun forstod at få respekt.

Frk. Ingerslev blev i 2 år; hun var også dygtig, men der er og var dengang stor forskel på en skole ledet af en tysker og af en dansker. Hidtil havde børnene kun haft tysk og nu dansk; det var en stor omvæltning for dem.

Efter Frk. Ingerslev fik vi en Frk. Clausen fra Fanø. Hun boede hos Fru Brag, men det gik slet ikke. Fru Brag blandede sig i alt, også hendes person, blandt andet spejlede og sminkede hun sig, og det kunne Fru Brag ikke tolerere. Frk. Clausen blev kun ½ år.

Så blev skolen opløst. Johnny kom i Gråsten Mellem- og Realskole og rejste med tog hver dag. Søster kom til Holbøl Skole til Vest Hansen, der dengang var lærer der. Da hun var 11 år, kom hun også til Gråsten.

Tilføjelser om Frk. Guttman

Den første jul Guttman var hos os, fik vi, som det dengang var mode, grønlangkål og flæsk. Guttman sagde, at det havde hun aldrig fået en juleaften. Nå hun spiste godt. Jeg havde ikke fortalt, at vi til dessert skulle have tilsløret bondepige. Det var en stor overraskelse, og hun spiste så meget, at da vi næste dag skulle til Avnbøl til svigerfars fødselsdag, kunne hun ikke være med for mavepine. Russerne, som sad sammen med os, var nu ikke blevet syge; de havde også spist med mådehold.

Efter at Guttman var rejst, kom hun hver sommer i ferien her; det er dog tegn på, at hun har været glad for at være her. Hun var lærerinde

flere steder i Thyringen, Slovakiet, Litauen og 1½ år i Pernambuko og til sidst i Hannover. Der blev hun kørt over af en lastbil i 1946. I flere år havde vi ikke hørt fra hende på grund af krigen, men nu havde hun skrevet, at hun kom i sommerferien. Det blev altså ikke til noget. Ja vi havde dog fået et kort, hvor hun takkede for pakker, jeg sendte illegalt til hende. Hendes død var et hårdt slag for hendes mor. Nu var hun helt alene, hele familien var uddød.

Mimi med Søster og Johnny

Paa vej til Varkberg 1921
Minni + Hesten. P. Hylsien

Beskrivelse af begivenhederne den 9. april 1940 og bombningen af gården på Søgårdsmark i august 1942

Den 9. april, den dag tyskerne rykkede ind og forstyrrede vor landefred. Jeg vågnede hen ad kl. 5 den morgen ved en øredøvende larm, og samtidig blev det helt lyst i soveværelset. Jeg sprang hen til vinduet og så en hel masse danske soldater på deres motorcykler komme brasende ind på pladsen op foran vinduerne. (Det var lysene fra deres cykler, der lyste ind i værelset.) De tog stilling oppe på pladsen, for et øjeblik efter at køre bort igen. Knap havde jeg sat mig på sengekanten og tænkt over det, førend det begyndte med flyvemaskiner, og så begyndte en hel masse maskingeværer at skyde. Kresten lå endnu i sengen ved første salve. Ved næste salve, der kom omgående, råbte August, fodermesteren: " Kresten, laden brænder". Og Kresten løb med kun bukser og vest over pladsen om bag møddingen til den røde svinelade, der stod i flammer. Skydningen vedblev, og flyvemaskinerne summede. De fløj så lavt, at de havde besvær med at komme over træerne på gårdspladsen. Kresten kom løbende ind og gemte nogle papirer i pengeskabet. Her er mine nødvendige papirer, hvis vi ikke ses mere, sagde han. Se at få lidt tøj i en kuffert. Jeg er bange for, at hele gården brænder. Og så løb han igen.

Jeg havde besvær med at komme i tøjet. Søster kom ned fra loftet iført frakke og hjalp mig. Hun var også vågnet ved spektaklet og havde fra vinduet hørt og set de danske soldater, der susede mod nord på deres motorcykler. En kommanderede "Hjelmene på". Forvirringen var stor. Nogle kufferter fik vi ned, og min pige, Helene Kruse, der ingen nerver havde, sørgede for at få noget tøj i kufferten. Det eneste jeg fik med, var alt mit sølvtøj, som jeg hentede og fyldte i en kuffert. Alt imens skød de uafbrudt, tyskerne. En kugle ramte lige

over sovekammervinduet og lavede et mægtigt hul. I den store lade fløj stenene ind på pladsen. Så kom Kresten igen og sagde, at nu troede han, faren var forbi for denne gang, for nu kørte mange tanks frem over markerne på hver side af gården. Jeg kom ud for at se og talte 12 tanks øst for gården, alt imens de skød. Snart derefter kom en masse militær kørende i biler, til hest og til fods, en uafbrudt strøm på landevejen. Hele gårdspladsen var fuld af soldater med heste. Ved middagstid holdt en trop, der kogte middagsmad på pladsen. De fyrede med vort brændsel, men til gengæld glemte de deres ildskovl, en meget god håndsmedet skovl, som jeg arvede. Hele dagen og næste nat med, ja i mange dage gik det uafbrudt med soldater og alle mulige slags køretøjer nordpå.

Kort efter at skydningen var ophørt, kom politimand Work og Jørgen Brag, Undelev. Senere på formiddagen kom der en masse herrer fra Aabenraa og Sundeved ud for at se, hvordan det var gået. Hele dagen igennem og mange tider herefter var der utallige nysgerrige, som skulle se, hvordan det så ud her, og de samlede kugler og andet op. Ja, det var den 9. april, den dag glemmer vi aldrig, da tyskerne drog ind af vort søndre led, vor ret og ære at krænke. Mange tysksindede stod ved landevejen og tog imod dem, og nogle ønskede ondt over os danske. Jeg nedskriver her to navne, som jeg håber engang må få deres straf. De ønskede ondt over gården her: Cohn, Hokkerup, og H. Martensen, Kliplev.

Jeg forstår bagefter ikke, at vi sov så roligt den nat, eftersom vi vidste, der var noget i gære, for hele vinteren havde vi haft indkvartering af danske soldater, 1 løjtnant og 2 menige. Disse var

om eftermiddagen den 8. april blevet udkommanderet med fuld oppakning og skarpladt gevær samt brød med til en hel dag. Hen på eftermiddagen den 9. april vendte de alle tre sunde og raske tilbage. Et par af deres kammerater var faldet ved Lundtoft og Bjergskov. Nogle blev såret.

8 dage efter tog de danske soldater afsked for at rejse til Fyn, de måtte ikke være hernede længere. De fik ikke lov at rejse med toget, men måtte i nattens mulm og mørke cykle til Sønderborg – Mommark og derfra med færge til Fyn. Det var en hån for de stakkels få tapre soldater, sådan at rejse af sted.

Bomberne i 1942

Søgårdsmark

En urolig tid fulgte efter, og natten mellem den 18. og 19. august 1942 blev meget slem på luftkampe. Hele gården på Søgårdsmark

blev bombet af engelske flyvere (ca. 8 bomber) så den blev ubeboet. En sådan ødelæggelse kan ikke beskrives, som jeg så den morgen dernede. Men gudskelov kom Johnny ikke noget til. Marie var på Hald, og den lille pige her. Gulvene var oversået med glas fra vinduerne, vægge halvt væltet, porcelæn i stumper og stykker. Mange folk kom for at se på ødelæggelserne. Deriblandt forhenværende landmand Jørgen Andresen fra Nybølmark, nu boende i Rinkenæs og en god nazist. Mens svigermor og jeg var ved at samle sammen på stumperne, kom denne nazi ind i stuen iført sin uniform og med et bredt grin sagde han, at her så det godt ud. Jeg sprang hen til ham og forlangte at han omgående forsvandt fra gården. Der var ikke sendt bud efter ham. Han gik så over til den tyske nabo. Jeg kendte J. A. fra ungdommen hvor vi var kommet sammen i forsamlingshuset, men nu var han forelsket i Hitler. Så vidt jeg ved, døde 2 sønner og 1 datter for malersvenden. J. A. kom meget hos P. Bladt; denne lånte J. A. penge, og senere da han måtte forlade gården, tog P. Bladt et møblement for pengene.

Visgaard af Jørgen Hansen

J.P. Trap:

Visgaard, tidligere hovedgård, hvor Anne Sture boede til 1494, da den blev tilskødet Løgum Kloster. Senere kom gården under Aartoft.

Gårdene benævnes i 1494 i Løgumbogen Wejsgaard, 1511 og 1550 Wisgardtt, på Mejers kort fra 1648 Wiesgaarde, Dankwerts kort 1652 Wiessgarde, Videnskabernes Selskabs kort Viesgaarde, Jordebog fra 1709 Wiessgaarde, Danske Atlas Viisgaard, Kort fra 1799: Visgaard, Schrøders Topografi 1837: Wiesgaard, Dansk Generalstabskort 1850 Visgaard.

Administrativt dannede de ved oprettelsen af de tyske landkommuner 1867, der blev dannet på grundlag af de ældgamle ejerlav, en selvstændig lille kommune til 1876, da den indlemmedes i Bjerndrup kommune, men med skoledistriktet Bajstrup, senere Bjerndrup. Ved genforeningen 1920 kom den under Kliplev sognekommune, derefter Lundtoft og nu Aabenraa kommune. Da gårdene således i verdslig henseende hører til Kliplev, er tilhørsforholdet for begge gårde i kirkelig henseende Tinglev. Dog har i nyere tid familien Fink på den ene gård løst sognebånd til Kliplev.

Begge gårdene lå oprindeligt tæt sammen ned mod Bjerndrup Mølleå. Matr. nr. 2 (Jes Jessen) flytter til nuværende beliggenhed 1836, og matr. nr. 1 flytter efter brand 1908 ca. 150 m mod nord.

Matr. nr. 1 Visgaard.

Beskrivelse 1709: Jess Petersen, gift med enken efter foregående Peter Lassen. Født i Bajstrup, 29 år, ingen børn, men en stedsøn, 15 år gl.

1 Bol, 17 fag beboelse, lo og kvægstald, 4 fag tørvelade og 3 fag anden lade. 7 heste, 2 føl, 6 køer, 4 kvier, 14 stude, 3 kalve, 15 får, 1 svin. Sået 8 tdr. rug, kan så 4 tdr. byg og boghvede, ingen havre.

1760 Jes Hansen, gift med Catharina Johannsen, f. ca. 1727, datter af foged i Bjerndrup, Johan Hansen

1790 Hans Jessen, søn af ovenstående. Gift 1790 m. Catharina Jesses, datter af kromand Jes Iwersen og Anna Hansen.

1830 Jess Hansen, f. 1790, søn af foregående. Død 5.7.1847. Gammel gravsten over ham og datteren findes i dag som trappesten på gården hos familien Fink. Jess Hansen var gift 1. gang med Auguste Margrethe Callesen, der døde 25.6.1842, datter af Jørgen Callesen og Helene Fabricius i Aarslev. 1 datter. Jess Hansen, gift 2. gang 1843 hjemme med Anna Grevsen, datter af Peter Jürgen Grevsen og Anna Maria Nissen i Taagholm. Bruden 27 år, brudgom 53 år. I dette ægteskab 1 søn, der døde 1845 og en datter, der døde 1847, dagen før faderen.

1850 Hans Jensen (Jürgensen) gift 1849 med enken efter foregående, Anna Hansen, født Grevsen. Han var søn af Jens Jürgensen og Maria Petersen i Tombøl og født 4.8.1816. Han døde 19.9.1894 i Visgaarde hos svigersønnen Andreas Andersen. Hustruen var død i Uge 1875. Se følgende fra Tinglev kirkebog:

Børn:

1. Jens Peter Jensen, lærer i Hamborg
2. Maria Catherina, gift med Fedder Nommensen i Todsøl (født i Uge). Hun blev gift 2. gang med Hans Møller i Ellund, Hanved sogn
3. Jessine, gift med slagter i Flensborg, Jørgen Wanzelow (først i Tinglev)

Kirkebogen i Tinglev: død 18.5.1875 Anna Jensen i Wiisgaard.

Født 1816 i Taagholt, som datter af Peter Grevsen og Anna Maria Nissen. Første gang gift med (1843) enkemand og gårdmand Jes Hansen i Wiisgaard, som døde 5.7.1847. I dette ægteskab blev hun ej blot stedmoder til den endnu levende Andreas Peter Andersens hustru i Wiisgaard, men også moder til to børn, som døde i den spæde alder, nemlig Hans Jessen Hansen, død 26.4.1845 og Catharina Maria Hansen, død 4.7.1847. I året 1849 indtrådte hun i ægteskab med efterlevende Hans Jensen (Jürgensen). Dette ægteskab blev velsignet med 3 børn, 1 søn og 2 døtre: 1. Jens Peter Jensen p.t. i Apenrade, 2. Maria Catharina g.m. gårdmand i Uge Fedder Nommensen, 3. Jessine, g.m. slagter i Tinglev Jørgen Wanzelow Hun har i den sidste tid lidt af tungsindighed og mangel på fuld fornuft, hvilket gav foranledninger til, at hun gjorde en voldsom ende på sit liv ved at hænge sig hos datteren i Uge. Alder 58 år, 10 mdr. og 2 dage

1864 Andreas Peter Andersen, søn af aftægtsmand Andreas Jepsen Andersen i Skelbæk (Tinglev sogn) og Marianna Petersen, født 1838, gift 9.3.1864 med Margrethe Catharina Helene Hansen, datter af foregående Jes Hansen og Auguste Margrethe Callesen.

1903 Johannes Petersen

1920 Peter Hansen, ejendomshandler i Tinglev. Bestyrer: Peter Carstensen, tidligere rentegårdsbesidder på Holmmark. Var fra Horsbøl, Sydslesvig

1924 Hans Ravn (fogedudlægsskøde)

1924 Hans Brodersen, født på Kærgaardshof, Møgeltønder sogn. Bror til Carsten Brodersen, Klosterbjerg, Kliplev

1934 Tvangsauktion

1936 Fru Olga Nicoline Brodersen, født Lausten

1936 Ministeriet for landbrug og fiskeri (Staten)

Helge Fink (1909-1987). Forpagter, senere ejer. Søn af Olav Fink og Mette Margrethe Jensen i Brændstrup. Gift m. Margrethe Dagmar Lienggaard (1920-1995), født i

Krabbesholm, datter af Jens Gregersen Liengard, senere i Frøslev.

Børn:

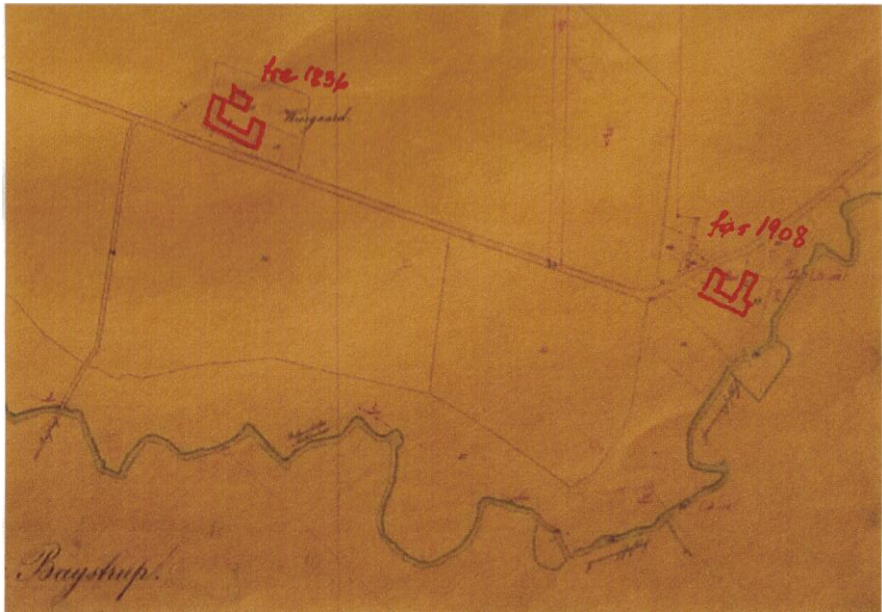
1. Thorbjørn f. 1941. Bosat i Vesterbæk
2. Jens Liengard, f. 1943. Bosat i Californien
3. Nanna, f. 1945. Bosat i Kollund
4. Gudrun, f. 1947. Bosat i Lundtoft
5. Asger, f. 1949. Bosat i Fiskebæk
6. Kåre, f. 1951, død 1952
7. Lars Regnar, f. 1953. Følgende ejer på Visgaard:
8. Eva, f. 1955. Bosat Sdr. Hostrup
9. Ulla, f. 1950. Bosat Aabenraa
10. Ebbe Dan, f. 1963. Bosat i Sottrup

Lars Regnar Fink, f. 1953, søn af foregående ejer. Gift med Inger Kirstine Olsen, f. 1951. Datter af Ole Jensen Olsen og Sigrud f. Larsen, Bringstrup, Sjælland.

Børn:

1. Anders, f. 1983
2. Bodil, f. 1986
3. Kristine, f. 1991

Kortudsnit på de 2 gårde

Matr. nr. 2 Visgaard

Beskrivelse 1709: Lorentz Hansen, født i Kværs, 33 år gl. 2 børn, deraf en søn på 2 ½ år. 1 Bol., 18 fag beboelse, lo og hestestald, 8 fag lade, 4 fag tørvelade. 6 heste, 2 føl, 7 køer, 1 kvie, 4 stude, 8 kalve, 15 får og 1 svin. Avler som naboen.

- 1706 Ovennævnte Lorentz Hansen (1670-1757) født i Kværs. Stamfader er Lorenzen slægten fra Vraagaard. Gift i Tinglev 1706 m. Mette Kallesdatter fra Almstrup
- 1759 Jes Lorenzen (1727-1816). Søn af foregående. Gift 1759 i Tinglev m. Ellen Nisdatter fra Kliplev (1757-1822)
- 1810 Lorens Jessen (1760-1839) Søn af foregående. Gift 1810 m. Maren Christiansdatter (1781-1852). Datter af skrædder i Kværs, Christen Petersen og Ann Petersdatter.
- 1843 Jes Jessen (1811-1888). Søn af foregående. Gift 1843 i Tinglev

m. Sophia Catharina Dall (1822-1913), f. i Vilsbæk. Hun var af degneslægten Dall fra Kliplev

1884 Lorens Jessen (1850-1927). Søn af foregående. Gift 1884 i Tinglev m. Gunder Marie Frellesen fra Eggebæk (1858-1940).

Børn:

1. Sophie, g.m. gdr. I Blans, Nicolaj Petersen fra Ragebøl
2. Marie, g.m. Nicolaj Holm I Terkelsbøl
3. Jes, følgende ejer
4. Asmus, landmand, Kliplev Mark, g.m. Marie Eleonora Andresen fra Blans.
5. Nicolaj, gdr. I Bajstrup
6. Cathrine, g. Lorenzen, Eggebæk

1922 Jes Jessen, søn af foregående. Gift 1922 m. Frida Bertelsen fra Bjerndrup Mark

Børn:

1. Lorens, følgende ejer
2. Gunda, g.m. Svend Aage Madsen, Øster Højst
3. Anne Marie, g.m. enkemand Jørgen Thomsen, Rebbøl
4. Thomas, gift og bor på Sjælland

1961 Lorens Jessen, g. m. Else Andersen fra Tyvse, Abild sogn

Børn:

1. Jes, København
2. Jette, København

Lorens Jessen sælger til Johan Andresen, Perbøl, hvis far, Hans Andresen var Lorens Jessens fætter. Lorens Jessen og Else flytter til Rødekre.

Gården nedbrændte 11.8.1950 og blev nyopført samme sted. Branden var påsat. Den skyldige, en tjenestekarl, bekendte først mange år senere i København i forbindelse med en anholdelse i en anden sag.

Jessen familien

1665 – 1706 Hans Hansen

1706 – 1759 Lorens Hansen

1759 – 1810 Jes Lorenzen

1810 – 1843 Lorentz Jessen

1843 – 1884 Jes Jessen

1884 – 1922 Lorenz Jessen

1922 – 1961 Jes Jessen

1961 –

Folketællinger

FT 1803 Amt Tønder, Adeligt Gods Ahretoft, Sogn Tinglev

Dorfes Wiesgaarde, Husstands/familiern.: 57

Jes Lorenzen	76 Jahre	verheir. 1.	Bohlsmann
Ellin Jesses	66 Jahre	verheir. 1.	Dessen Frau
Laus Jessen	43 Jahre	unverh.	Deren Kinder
Jes Jessen	29 Jahre	unverh.	Deren Kinder
Maren Christens	22 Jahre	unverh.	Dienstmagd

FT 1835 Godsdistrikt 2 Angler, Gods Søgaard, Sogn Kliplev

Viesgaard, 2. Hufengebäude

Lorentz Jessen	75 Jahre	verheir.	Hufner
Maren Petersen	54 Jahre	verheir.	Seine Frau
Jes Jessen	24 Jahre	unverh.	Ihre Kinder
Anna Kjestine Jessen	21 Jahre	unverh.	Ihre Kinder
Christian Jessen	10 Jahre	unverh.	Ihre Kinder
Peter Jacobsen	30 Jahre	unverh.	Dienstboten
Marie Hanen	24 Jahre	unverh.	Dienstboten

FT 1840 Godsdistrikt 2 Angler, Gods Ahretoft, Sogn Kliplev

Dorffschaft Wiesgaarde, 2. Hufengebäude

Jes Jessen	29 Jahre	unverh.	Hufner
Maren Petersen	29 Jahre	Witwe	Mutter des Hufners
Christian Jessen	15 Jahre	unverh.	Bruder des Hufners
Christian Hansen	24 Jahre	unverh.	Dienstmagd ??? drengenavn
Jes Petersen	40 Jahre	unverh.	Dienstknecht

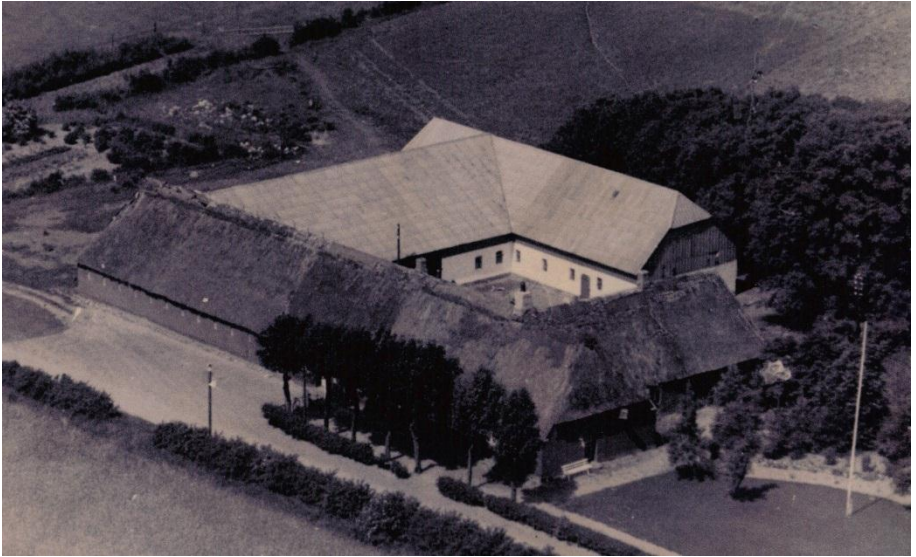
FT 1845 Amt Tønder, Sogn Tinglev, Gut Ahretoft

Gut Ahretoft, Wiesgaard, Husstand/familiern. 39 2 Hufengebäude

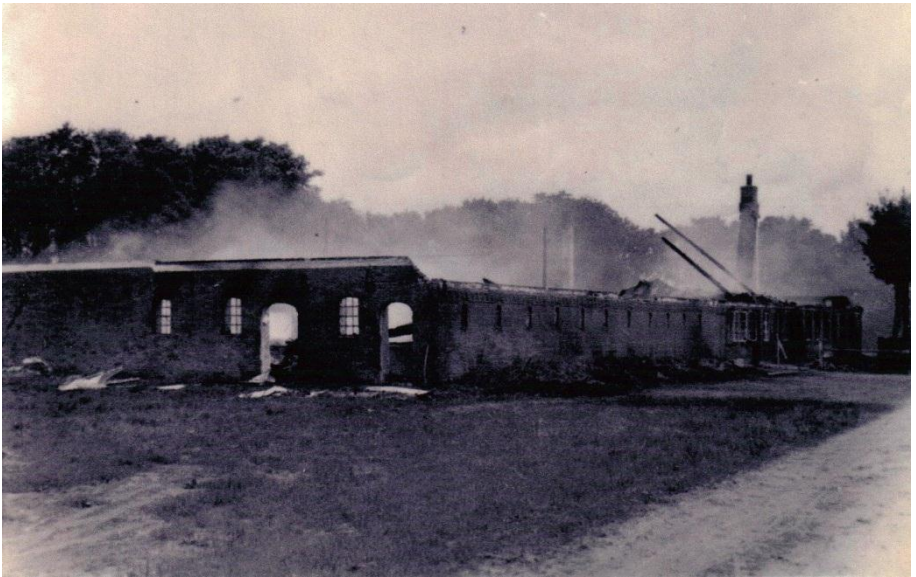
Navn	alder	stand	erhverv	fødested
Jes Jessen	34 Jahre	verheir.	Hufner	Wisgaard
Sophia Catharina dall	23 Jahre	verheir.	Seine Ehefrau	Wilsbek
Christian Jessen	20 Jahre	unverh.	Bruder des Hufners	Wisgaard
Maria Christensen	64 Jahre	Witwe	Abnahmefrau	Quars
Chresten Petersen Gantzel	28 Jahre	unverh.	Dienstboten	Bönderbye
Anna Cathrina Sörensen	21 Jahre	unverh.	Dienstboten	Bollersleben
Ingeburg Nissen				

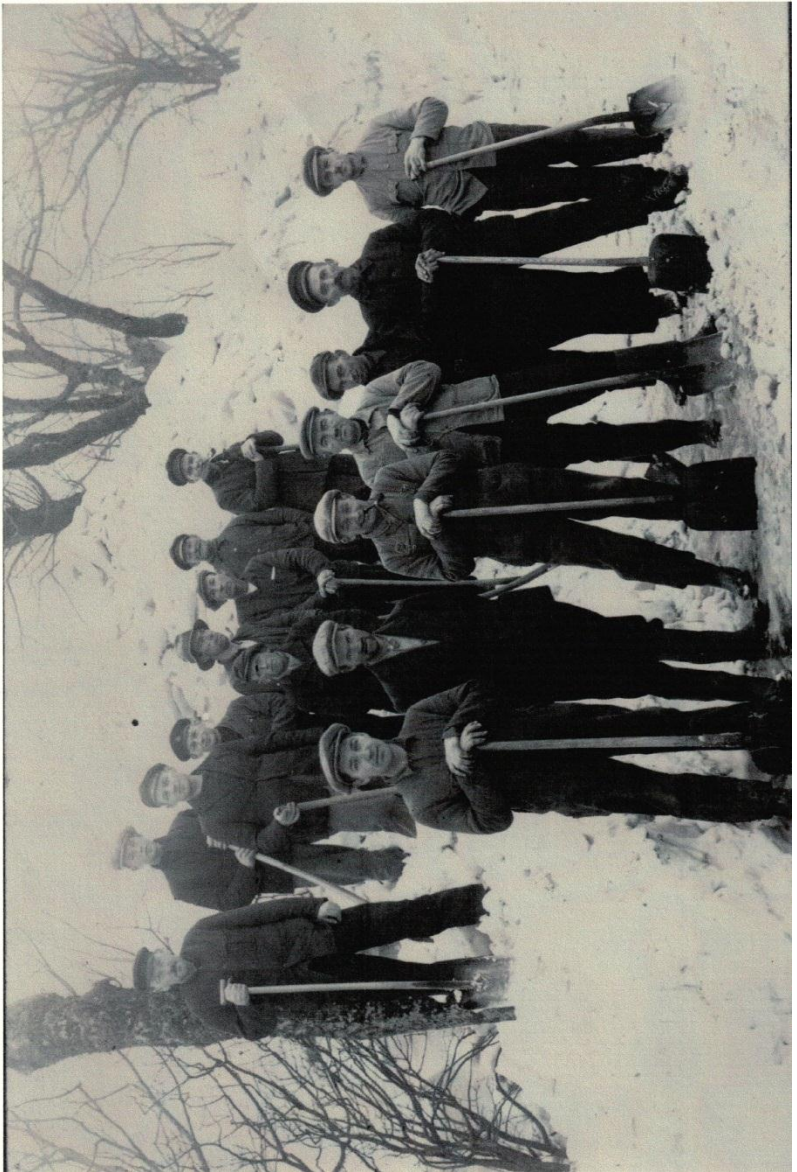
Jes Hansens gravsten brugt som trappesten hos Fink Visgård

Visgård før og efter brand 11/8 1950

Snekashring v. Lündtoftbygd c. 1940

Øverst fra venstre ?, Andreas Wolf, Nis Christensen, Chr. Christensen, Johan Nissen Kindt
Jensen, Jes Hansen Theodor Mortensen. Nederst fra venstre Oluf Nielsen Richard
Brodersen, Heinrich Mortensen, Johan Mathiesen, Christian Pedersen, Adolf Jensen;
Kresten Jensen

Kloakering 1951 med håndkraft

Brødbagning i gamle dage af Mimi Philipsen

Her hvor vort aftægtshus nu ligger, lå der 1910, da vi kom til Lundtoftbjerg, et hus, hvori fandtes en stor bageovn, og hvor der også var plads til storvask, gruekedel, kar og balje, bord m. m., men ingen vand; det måtte vi hente hernede i haven, hvor der var en brønd med jernpumpe. Huset blev benævnt som 'bakhus'; det var en betegnelse, der blev anvendt her og over hele Sundeved, hvor der fandtes et ovnhaus og med plads til storvask.

Ovnen: Selve ovnen var bygget af brandfast teglsten. Den var stor. Jeg vil mene ca. 4 – 5 m fra væg til væg. Ovnen var rund med buet, hvælvet loft. Højden i ovnen: vi lå på knæ, når vi lagde brændet til rette. Døren var ikke større, end at vi lige kunne kravle derind. Uden for ovnen var der muret en stensætning, samme længde som ovnen og 50 – 75 cm bred. Til højre for ovndøren var der en fordybning i stensætningen. Når ovnen skulle fejes, kom asken hen i fordybningen, og en jerntrekant sat over og så en gryde med vand i. Hjemme i Avnbøl var der til venstre for døren en lille dør. Derigennem blev der sat et stearinlys eller prås ind, når det var på tide, at brødene skulle ud. Her havde vi ikke den lille dør, men gemte en klat dej, hvori vi satte et lys.

Bagning: Aftenen før vi skulle bage, blev så brændet lagt i ovnen. Først blev der lagt 4 store tykke stykker træ (2 nederst og 2 på tværs oven over) og i siden halm, kvas og mindre træ, til sidst en masse tørv. Hvis vi havde mange af de store stykker træ, byggede vi stablen højt op. Hjemme i Avnbøl havde vi bøgetræ og ingen tørv, men her var der ingen bøg. Vi købte dog altid lidt i Kjelstrup Plantage, men ellers var det grantræ. Næste morgen blev der sat ild til, og det brændte i ovnen et par timer, til loftet i ovnen, altså stenene, var

blevet helt lyse, og det var brændt ned. Så blev resten af asken taget ud med en mægtig stor skraber og ovnen fejlet med en våd sæk på en lang jernkrog. Ovnen var så klar til bagning.

Brødet: Aftenen før blev dejen lagt. I et langt trug, vel 1,50 - 1,75 m langt, kom rugmel, surdejen og varmt vand. Vi æltede en portion ad gangen og lagde det op i den ene ende af truget, og når vi havde det hele samlet, så tilbage hvor vi begyndte. Dejen blev jævnet pænt, et kors tegnet i dejen, et klæde lagt over 'æ brødblu', som det blev kaldt, og til sidst en stor dyne – begge dele blev kun brugt til det og blev hængt op under loftet til næste gang. Næste morgen var dejen hævet, og så begyndte samme proces. Æltingen foregik med samlet hånd, altså med knoerne; det var hårdt arbejde. Vi havde et fad stående med lunkent vand til at fugte hænderne med. Så fik dejen hvile en times tid. Dejen blev delt, vi bagte ca. 20 brød ad gangen. Vi var altid to til at slå brødet op, det foregik ind mod trugets sider hårdt og taktfast. Det kunne nok høres. Brødene blev smurt med mel, der var udrørt i kærnemælk eller skummetmælk. Det foregik med den flade hånd. Med en kniv blev der snittet 2 – 3 gange i hvert brød. Ca. 2 – 2 1/4 time var brødene i ovnen. Sigtebrød og franskbrød, hvedekage som vi dengang sagde, kom i ovnen, når brødene var inde.

Det var skik, at børnene fik en klisterkage; det var sigtet rugmel med lidt hvedemel i og måske lidt fedt og et æg. Dejen blev trykket flad og tynd og smurt med fløde, den var ca. 20. cm i diameter. Den skulle med til skole, og alle skulle smage. Når brødet kom ud, blev der bagt småkager og formkager på store plader.

Under krigen da det blev rationeret, og der af og til kom revision, fik jeg en ovn bygget i en af kældrene i stuehuset. Den var firkantet og

dobbelt, som var 2 æsker sat oven på hinanden. Der i kælderen kunne gendarmen ikke se, når skorstenen røg, for det var den samme vi fyrede i oppe i stuen. Vi kunne ikke klare os med den smule brød, vi fik på kortene, derfor bagte vi i smug og fik rugmel i smug hos mølleren.

Heldagsudflugten 2012

Den 7. august kørte en bus med små 30 deltagere til Nationalparken Mols Bjerge og Ebeltoft. Desværre kunne kun 30 deltage, da bussen, på grund af de smalle veje og skarpe sving, ikke måtte være over 11 meter lang.

Efter en hyggelig tur ankom bussen til Molskroen, Femmøller Strand, hvor vi skulle samle vor guide og formanden op. Herefter gik det ad smalle veje op i Nationalparken, hvor vor guide levende fortalte om landskabet vi kørte igennem. Vi gjorde ophold ved Tre Høje for at nyde den enestående udsigt Molslandet rundt.

Vor medbragte mad spiste vi i et lille fiskerhus ved Helgenæs Fyr, hvor vi oplevede store fragtbåde, containerskibe og færger passere forbi, meget tæt på kysten. Det gav også mulighed for at besøge selve fyret, som var indrettet med en udstilling af billeder og plancher om natur og landskab på Mols.

Herefter fortsatte turen en anden vej tilbage til Femmøller, hvor vi satte vor guide af, inden bussen kørte videre til Ebeltoft, hvor vi med kyndig vejledning blev ført rundt på fregatten Jylland. Fregatten er et imponerende krigsskib af træ fra midten af 1800-tallet, som bl.a. deltog i Slaget ved Helgoland i 1864

Da vi først skulle af sted fra Ebeltoft kl. 16.30 var der mulighed for at bruge et par fritimer til på egen hånd at se nærmere på den spændende og hyggelige Mols-hovedstad Ebeltoft.

Kl. 16.30 gik det hjemad igen, og efter en god middag undervejs i Seggelund ankom vi til Kliplev omkring kl. 21.00, godt trætte, men rige på oplevelser.

Heldagsudflugten 2013 finder sted tirsdag den 13. august og går til Hallig Hoge i Vadehavet.

Klip fra 1912 Heimdal Og 1962 Jyske Tidende

Vi har i år ikke oversat artiklerne skrevet med gotiske bogstaver⁹. Vi håber nedenstående alfabet kan være en hjælp til læsning af artiklerne.

